

Kırgız Toplumunda Sosyo-Kültürel Bir Yapı Olarak Bir Atanın Baldarı

Cengiz BUYAR¹ ve Amantur CAPAROV²

Öz

Kırgız toplumunda akrabalık bağları hayli güçlüdür. Aileden başlayarak boy ve el'e kadar şekillenen sosyal, kültürel, askeri ve idari bir yapı mevcuttur. Bu yapılanmanın tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar hemen bütün Türk halklarında da benzeri şekilde devam ettiği görülmektedir. Türk halklarının birçok basamaktan oluşan kendilerine has akrabalık sistemi, hiyerarşik grupları, boy ve cüz yapılanmaları bulunmaktadır. Bununla birlikte bu yapılanmanın halkalarının tamamı açık bir şekilde ortaya konamamakta ve anlaşılammamaktadır. Bu bağlamda Kırgızların geleneksel toplum yapısında önemli bir sosyal kurum veya yapı olan *bir atanın baldarı* yani *bir atanın evlatları* şeklinde adlandırılan yapının araştırılması ve anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bir atanın baldarı yapılanması Kırgız toplumunda alt boy birimi olan *uruk* yapısının içerisinde değerlendirilen küçük grupların birliği olarak tanımlanır. *Bir atanın baldarı* tanımlaması, uruk, uruu, oñ kanat yani sağ kanat, sol kanat, içkilik gibi boy teşkilatının bileşenleri ile de bağlantılıdır. Kırgızlarda boy örgütlenmesi, farklı sınıflandırma seviyelerinde çok çeşitli sosyal özellikleri içerir. Bu çalışmada *bir atanın baldarı* yapısı ayrıntılı bir şekilde nitel araştırma ve betimsel tasvir yöntemi ile ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Çalışmanın amacı, Kırgız toplum yapısındaki bir atanın evlatları örneğinde Türk halklarının girift bir yapıya sahip olan sosyo-kültürel ve idari teşkilatlanmasıyla ilgili alt birimlerinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına ve araştırılmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: bir atanın baldarı, uruk, uruu, boy, Kırgız, Türk.

As a Socio-Cultural Structure in Kyrgyz Society: Bir Atanın Baldarı

Abstract

In Kyrgyz society, kinship ties are quite strong. There is a social, cultural, military, and administrative organization that shapes from the family to the clan and nation. It can be observed that a similar organizational structure has persisted in almost all Turkic peoples from ancient times to the present day. Turkic peoples have their unique kinship systems, hierarchical groups, clan structures, and tribal organizations consisting of many tiers. However, not all elements of this organization can be clearly identified and understood. In this context, it is of great importance to research and understand the structure of a specific social institution or entity within the kinship system of the Kyrgyz people known as "Bir atanın baldarı," which refers to the offspring of one father or a father's children. The "Bir atanın baldarı" structure is considered as a unit within the sub-clan structure known as "uruk" in Kyrgyz society. The terminology associated with "Bir atanın baldarı," such as "uruk," "uruu," "oñ kanat" (right wing), and "sol kanat" (left wing), "içkilik" is directly linked to the components of the tribal organization. Clan organization encompasses various social features at different classification levels. This study aims to provide a detailed examination of the institution and structure of "Bir atanın baldarı" through qualitative research and descriptive analysis methods. The purpose of the study is to contribute to a better understanding and exploration of the subunits related to the complex socio-cultural and administrative organization of Turkic peoples, as exemplified by the "bir atanın baldarı" in Kyrgyz society.

Key Words: bir atanın baldarı, uruk, uruu, tribe, Kyrgyz, Türk.

Atf İçin / Please Cite As:

Buyar, C. ve Caparov, A (2023). Kırgız toplumunda sosyo-kültürel bir yapı olarak bir atanın baldarı. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 8 (2), 346-358 Doi: <https://doi.org/10.58648/inciss.1380250>

¹ Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cengiz.buyar@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-0549-4463

² Doç. Dr., Kırgızistan Cumhuriyeti Milli Bilimler Akademisi, Tarih ve Kültürel Miras Enstitüsü, amantur.japarov@manas.edu.kg,

ORCID: 0000-0002-3093-2373

Giriş

Her toplumda bireyler, gruplar içerisinde yer alır ve bu grupların başında da aile gelir. Bir birey olarak insanın kendisini bir yerlere ait olarak görme yani aidiyet isteği, bir grubun parçası olma ihtiyacı aileden başlayarak muhtelif gruplar içerisinde yer alarak hayatı boyunca devam eder. İnsan hayatı boyunca çok farklı gruplarla ilişki halindedir. Bununla birlikte aile gibi bazı grupların içerisinde tabii olarak yer alırken bazılarında kendi kararı ile dahil olur, ilerleyen yaşlarında ise bazılarının içerisinde zorunlu olarak yer alır. Toplumda, hiyerarşik bir yapıda gruplar olduğu gibi, birbiriyle uyumlu olarak varlığını devam ettiren ve destekleyen grupların yanında birbiriyle çatışan çok çeşitli gruplar da bulunur. Her şeyden önce gruplar, "birbirleriyle gerçek karşılıklı ilişkiler içinde bulunan, davranışlarında birbirinin davranışını hesaba katan insanlardan oluşur" (Bulut, 2020:169-170).

Eskiçağlardan günümüze Türklerde, aileden başlayarak devlete uzanan sosyal, idari, kültürel, askeri, ekonomik vb. özellikleri bünyesinde birleştiren örgütlü gruplar, sosyal yapılar bulunmaktadır. Bunların birbirleri ile ilişkileri genel itibarıyla organik bir şekildedir denilebilir. Yine bu yapının birbiriyle bağı çok yönlüdür ve güçlüdür. Bir toplumsal yapının toplumun bütün kurumları ile ilişkisi olduğu gibi duygularıyla ve coğrafyasıyla da bağı bulunmaktadır. Bu noktada Türk toplumunun geleneksel sosyal ve idari yapılanmasının, Orhun Yazıtlarında ana çizgileriyle oğuş (aile), urug (aileler birliği, sülaleler), bod (boy, kabile, ok ise bir siyasi teşkilata bağlı), bodun (boyar birliği) ve il (el, müstakil topluluk, devlet) şeklinde olduğu görülmektedir (Kafesoğlu, 1998:227-232).

Boy, genellikle etnik, kültürel, dilsel ve bazen coğrafi bağlara dayalı olarak oluşturulan büyük topluluklardır. Türklerin boy teşkilatlanması, göçebe yaşam tarzı, coğrafi dağılımı ve tarih boyunca farklı dönemlerdeki göçleri ve birleşmeleri nedeniyle oldukça iç içe geçmiş durumdadır. Türk kavimleri arasında yerleşik hayat sürenler olduğu gibi konar göçer yaşayanlar da son dönemlere kadar varlığını sürdürmüştür. Konar göçer Türk boyları, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar çok geniş coğrafyalara yayılmışlardır. Bu göçler sırasında, Türkler değişik kültürlerle ve topluluklara etki etmişler ve etkilenmişlerdir. Dolayısıyla Türklerin boy yapısı içerisinde şartlara bağlı olarak sürekli değişimler yaşanmıştır. Boyların bazıları birleşmiş, bazıları ise ayrılarak farklı topluluklarla karışmıştır. Türklerin boy yapılanması, Türk tarihini ve kültürünü büyük ölçüde etkileyen önemli bir faktördür. (Taşağıl, 2013:1-5).

Sponer göçebe topluluklar arasındaki ilişkilerin daha ziyade akrabalık bağları üzerine şekillendiğini belirtir (Spooner, 1973: 28) Bununla birlikte Hazanov bunun tek başına yeterli olmadığını, akrabalık ilişkilerinin muhtelif sosyal yapıdaki toplumlarda da güçlü bir bağ olduğunu, bunun yanında farklı etkenlerin de dikkate alınması gerektiğini iddia eder ki bu tespitin de isabetlidir (Khazanov, 2015: 246) Göçebe toplumlar arasındaki ilişkilerin daha açık bir şekilde açıklanması gerektiğini belirten Hazanov, bu konuyu şöyle değerlendirir:

"Göçebe toplumun gezgin karakteri ve pastoral iktisadî yapının istikrarsızlığı değişken bir sosyal yapıya yol açmaktadır; değişime açık olan bu yapı, değişimin alt yapısını da kendi içinde barındırır. Çoğu göçebe toplulukta akrabalık ilişkilerinin yapısını düzenleyen unsur soy bağına dayandığından, bu bağ sayesinde göçebe toplumun karmaşık ve çok katmanlı yapısı birbirinden ayrı parçalar halinde ifade edilebilir. Ortak soy atasına farklı yakınlık derecelerindeki akraba gruplarının oluşturduğu bu farklı segmentler, ihtiyaca göre bir araya gelip kaynaşabildiği gibi, ayrışabilmektedir de. Ancak, göçebelerin sosyal ve siyasi yapılanmalarında en önemli unsuru soy bağı kuralı gören tezin teferruatlı olarak açıklanması gerekir. Öncelikle bu tez, sadece tam göçebeler için geçerli olup, yarı göçebe ve ilkel pastoralistler için durum daha değişiktir. İkinci olarak, soy bağı kuralı akrabalık ilişkilerini yok saymak değildir. ... göçebe topluluklardaki sosyal yapıların hepsi soy bağına göre şekillenmiş değildir ve aynı atanın nesebinden olmayı esas almazlar." (Khazanov, 2015:246-247).

Türkistan'da bilhassa bozkır ve üstü bölgelerdeki, konar göçer hayat tarzını 20. yüzyılın başına kadar devam ettirmiş olan, ekonomisinin temelini hayvancılık teşkil eden Türk halklarının sosyal kurumları ve yapıları belirli oranda günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bu noktada

günümüzde Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Karakalpak, Altay, Hakas ve Tuvalar arasında varlığını devam ettiren geleneksel sosyal örgütlenmelerin etraflı bir şekilde araştırılması, geçmişe dönük olarak Türk halklarının toplumsal yapısının ve kurumlarının anlaşılmasında bizlere yardımcı olacaktır.

Türkistan'daki Türkler arasında bir çocuğun yedi atasını, yedi ceddini veya yedi göbek atasını, şeceresini yani soy ağacını bilmesi gerektiği anlayışı yaygındır. Bu öncelikli olarak bir soya aidiyetin önemli olduğunun göstergesi olarak kabul edilir ve hayli ehemmiyet verilen bir kriteri de teşkil eder. Bu durum Kırgızlarda *Ceti atasın bilbegen kul* Kazaklarda *Jeti atasın bilmegen-jetesiz* yani *Yedi atasını bilmeyen köksüz kuldur* şeklindeki atasözleriyle de ortaya konmuştur. Yine Kırgızlarda, *Cetesi cokko ceti kün ayt* yani *Soyu olmayana yedi gün anlatsan da anlamaz*, *Cetesi cektu cetelese de bolboyt*, *Soysuza ne yaparsan yap fayda vermez*, *Ceti atasın bilbegen uul kul*, *ceti enesin bilbegen kız küñ* yani *Yedi atasını bilmeyen oğul köle*, *yedi anasını bilmeyen kız carıye* şeklinde yedi atayı yani kişinin soyunu bilmesinin ehemmiyetini ortaya koyan ve bunu yeni nesillere veciz bir şekilde anlatan çok sayıda atasözü ve deyim bulunmaktadır. Türk halklarında insanın atalarını, soyunu, kökünü bilmesi bir zorunluluk olarak kabul edilir. Bununla birlikte bu bir asalet göstergesi ve itibar kaynağını da teşkil etmektedir. Türkistan bölgesindeki Türk halklarında umumi itibari ile bu anlayış güncel bir şekilde varlığını devam ettirir ve geçmişten geleceğe yönelik sıkı bir ilişkinin kurulmasını da zorunlu kılar. Bu ilişki tarihi süreçte Türk halklarının, sistematik bir örgütlenme oluşturulmasını sağlar, içtimai, idari, siyasi, iktisadi ve askeri yapılanmasını da organize eder.

Kırgızlarda, Kazaklarda, Karakalpaklarda, Altaylarda yedinci atadan torunlara kadarki kuşakların adlandırılması ile ilgili açık bir terminoloji ve etkili bir gelenek bulunmaktadır (Taşbaş, 2018: 7-16). Bu arada terminolojik adlandırmalarda bazı farklılar bulunduğunu da belirtmek gerekir. Karatayev-Eraliyev Kırgızlardaki *Yedi ata* adlandırmasını *ata*, *çoñ ata*, *buba*, *baba*, *kubar*, *cete*, *coto* şeklinde sıralmaktadır (Karatayev-Eraliyev, 2005:171). Bu terminolojinin halk arasında yaygın olarak Tablo 1'deki gibi kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 1: Yedi ata terminolojisi

	Kırgız	Kazak
	1. Cete	Jeti ata
	2. Coto	Tüp ata
	3. Kubar	Tek ata
	4. Buba	Baba
	5. Baba	Arğı ata
	6. Çoñ ata	Ata
	7. Ata	Eke
	8. Bala	Bala
	9. Nebere	Nemere
	10. Çöbörö	Şöbere
	11. Çebere	Şöpşek
	12. Çıbıra	Nemene
	13. Kıbıra	Tuajat
	14. Begana	Jürejat

Kırgız ve Kazaklarda bu silsilede *ata/eke*'ye kadar olan kan bağıyla bağlı olan kuşak terminolojik olarak *bir atanın baldarı* yani bir atanın evlatları ondan sonrakiler de *urpak* yani soy/nesil olarak adlandırılır. Yedi ata geleneği, aileden başlayarak uruk, uruu fertleri arasındaki ilişkileri düzenlerken diğer yandan da içtimai, idari, iktisadi ve diğer örgütlenmeleri şekillendiren bir fonksiyon icra eder. Bu arada yedi ata anlayışının günümüzde de varlığını devam ettirdiği Kırgızlarda, Kazaklarda ve Türkistan'daki diğer Türk halklarında yedi kuşak geçmeden aynı soydan olan bu ailelerin evlatları arasında evlilik yapılamayacağı anlayışı bulunmaktadır. Aynı soydan gelen çocukların yedi atasına kadar kardeş oldukları kabul edilir (Cusupov, 1991:119) Yine Manas destanında da bu konuyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Cakıp Bay oğlu Manas'ı evlendirmek için kız arar, fakat bulduğu kızların hepsinin yedi atası Manas ile aynı çıkar. Bunun neticesinde Manas, yedi atası bir olmayan Kanıkey ile evlenir (Alimbekov, 1996:42).

Cengiz Aytmatov, ihtiyarlar bir araya geldiklerinde yedi atasını kimin karıştırmadan sayabileceğini sorduklarını, bunun üzerine çocukların hemen ciddi bir hal aldıklarını ve yedi atasını saymaya başladıklarını anlatır. İhtiyarların bu yaptıklarının çok önemli olduğunu ve derin manalar taşıdığını belirtir. “Köklerini unutmamak, nesillerin bağıını koparmamak ve yakın ile yâdı ayrt etmeyi, küçükken zihne sindirmenin büyük önemi olduğunu olgunlaşınca kavradım. Evet, yedi atasına kök sürmeyen insan hamdır. Bunun bilinmediği yerde edesiz davranışlar ve haram işlerden nefret duymama başlar (Aytmatov ve Şahanov, 1998:13).” sözleriyle yedi atayı bilmenin toplum açısından önemine dikkati çeker.

Rus çarlığının son döneminden itibaren konar göçerlerin yerleşik hayata geçirilmesi çalışmalarına başlanmış, Sovyetler Birliği döneminde de bu çalışmalar devam etmiş ve 1930’lu yılların sonunda büyük oranda neticelendirilmiştir. Yerleşik hayata geçirme süreciyle birlikte Kırgız toplumunun geleneksel hayat tarzı ve kültürü resmen ve fiilen dış tesirler altına girmeye başlanmıştır. Sovyetler birliği döneminde *Sovyet insanı* (Homo Sovieticus) oluşturma çalışmaları doğrultusunda yürütülen sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşüm programları (Hasanoğlu, 2015), bu dönemde geleneksel değerlerini bilen neslin yerine yeni neslin gelmesi ve rejimin uyguladığı politikalar yüzünden bu değerlerin yeni nesle aktarılamaması gibi sebeplerle Kırgız toplumu geçmiş değerleriyle ilgili bir kopuş süreci yaşamıştır. Sovyet döneminde birçok toplumsal, kültürel değer feodal toplumsal yapının bir parçası olarak görülmüş ve ortadan kaldırılması gereken bir unsur olarak kabul edilmiştir. Buna karşın günümüz Kırgız toplumunda geleneksel değerlere olan ilgi ve alaka her geçen gün artmakta ve unutulmaya yüz tutmuş olan geleneksel değerler canlandırılmakta, gelenekselliğin yükselişi ve kutsanması süreci görülmektedir. Bu bağlamda toplumsal yapının birimleri arasındaki birincil ilişkilerin de canlandırıldığı görülmektedir.

Sovyetler Birliği döneminde diğer halkların olduğu gibi Kırgız toplumunun da geleneksel değerleri Sovyetler Birliği yönetiminin inşa etmeye çalıştığı yeni değer politikaları tarafından bastırılmıştır. Ancak bu gelenekler inşa edilmeye çalışılan yeni sistem içerisinde esnek şekilde, bazen görünür bazen de ortadan kalkmış bir görünümde varlıklarını devam ettirmişlerdir (Abramzon, 2021:193, 198). Geleneksel kültürel kurumlar ve uygulamalar, toplum yapısı ve insan ilişkileri bunun en bariz örneklerindedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bu kurum ve yapılar zamanla yeniden canlanmış ve daha fonksiyonel olmaya başlamışlardır. Bunlardan birini de *Bir Atanın Baldarı* yapılanması teşkil etmektedir.

Sosyal ve Kültürel Bir Yapı Olarak *Bir Atanın Baldarı* yani *Bir Atanın Evlatları*

Kırgızların geleneksel toplum yapısındaki akrabalık ilişkileri içerisinde önemli bir sosyal yapı olarak *bir atanın baldarını* yani *bir atanın evlatlarını* değerlendirmek mümkündür. Bu terimin bir babanın evlatları şeklinde anlaşılması gerekir. Burada kastedilen *ata* terimi *ata babalar* yani *ced* anlamında, büyük baba, büyük babanın babası veya onun babası şeklinde anlaşılmalıdır (Abramzon, 2021:186). *Bir atanın evlatları* Kırgız toplumunda alt boy birimi olan *uruk* yapısının içerisinde değerlendirilen alt gruplardır. Birçok basamaktan müteşekkil girift hiyerarşik boy, grup veya cüz yapısı ve ilişkileri, onların birbirlerine olan bağımlılığı, sadece Kırgızların değil, diğer konar göçer halkların da karakteristik özelliğidir denilebilir. Boy organizasyonu, farklı sınıflandırma seviyelerinde çeşitli sosyal özellikleri içerir. Konar göçer toplumların bu şekildeki çok basamaklı organizasyonlardan müteşekkil olduğu ve bunların özellikleriyle ilgili çeşitli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır (Abramzon, 1951, 1971, 1990; Vostrov-Mukanov, 1968; Karmışeva, 1976; Kuzeyev, 1974; Masanov, 1995; Khazanov 2015).

Sadece sosyal değil, etnik tarihin araştırılmasında da boy içindeki yapılar birbiriyle akraba kollar hayli önemlidir. Bunlar Tuvalarda *han torel* (kandaş akrabalar); Altaylılar ile Şorların bazı gruplardaki *tol* (büyük aile); Kazaklardaki *ata babalar* (herhangi bir grubun soy atası, ecdadı); Kırgızlardaki *bir atanın baldarı*; Kara Kalpaklarda *koşe*; Başkurlarda *ara, aymak veya tarmık* (soyu aynı kollar) bunlara örnek teşkil eder (Abramzon, 2021:977).

Akrabalık ilişkileri bakımından birbirine yakın olan aileleri ihtiva eden çok sayıdaki küçük gruplar *uruk*’un yani boy alt biriminin bileşik bölükleri yani birimleri olarak değerlendirilir. Uruk, kendisinden daha geniş bir sosyal çevreyi kucaklayan bir üst basamak olan *uruu*’ya yani boya bağlı

yapısal bir birliği oluşturur. Uruular, geçmişte göçüp konarak ve hayvancılıkla hayatlarını devam ettiren Kırgız halkının ikili etno-siyasi örgütlenmesini oluşturan etnik ve sosyal yapılanmasının ana birimleri idi. Modern Kırgız toplumunda uruu bilinci, uruu araştırmaları her geçen gün artmakta, çok geniş katılımlı uruu kurultayları yapılmaktadır. Kırgızistan'da uruular yani boylar bir bölgede yaşadığı gibi farklı bölgelere de dağılmış bir şekilde varlıklarını devam ettirmektedir.

Bir atanın baldarı, uruk, uruu, oñ kanat yani sağ kanat, sol kanat ve içkilik gibi terimler, boy yapısının yukarıda belirtilen bileşenlerini birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır. Bunun yanında boy yapısının her unsuru birbiriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olmasına rağmen, belirli bir derecede bağımsızlığını korumuş ve belli oranda bu bileşenden bağımsız bir yaşam sürmüştür. Bu durum barış içerisinde bir hayat sürerken karakteristik bir özellik olup aileler ekonomik bir birim olarak belirli derecede bağımsız bir şekilde hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Kırgız halkının sadece sosyal değil, aynı zamanda siyasi örgütlenmesinde de önemli olan iki kanat hakkındaki bilgiler 16. yüzyıla ait Seyfeddin Ahsikendi'nin *Mecmuatü't-Tevarih* adlı eserinde ve 18. yüzyılın ikinci yarısında hazırlanan *Si-yuy-zhi* adlı Çince kaynakta da yer almaktadır (Materialı po istorii kirgizov..., 2002:217-233; Materialı po istorii kirgizov..., 2003: 201-210). Geleneksel boy yapılanması hakkında B. Camgerçinov, Kırgızların *uruulara* yani boylara, boyların *uruklara* bölünüşü ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Urukların, otlaklarda aynı kandan olan akrabalar birliğini oluşturduğunu, *ayıllara* yani köylere bölünüp yerleştiğini, diğer taraftan Kırgızların *uruu* yani boylarının *sağ* (oñ) ve *sol kanat* olarak adlandırılan etno-siyasi bir yapıda gruplandığını ifade eder (Camgerçinov, 1998:7). Kırgızların siyasi-politik örgütlenmesindeki ikili yapı, Orta Çağ ve Yeni Çağ Kırgız tarihini araştıran birçok bilim adamının eserlerinde ele alınmıştır (Mokeyev, 2010:117-136; Asanov, Politiceskaya struktura). Son merhalede Kırgız boyları, *sağ kanat*, *sol kanat* ve *içkilik* olmak üzere üç grup halinde gruplandırılmaktadır.

Kırgız halkının boy yapısını oluşturan, yukarıda belirtilen elementlerin işlevlerini yerine getirerek hayatını devam ettirme özelliklerine bakıldığında, yaygın hayvancılık ve göçebe bir hayat tarzı karakteristik bir özelliktir. Sosyal organizmayı oluşturan *uruu*'nun ve onu oluşturan parçaların sınırları, ayrı bir aile-ekonomi birimi olan *tütün* yani *hane* sayısına göre belirlenir. Göçebelerin boy örgütlenmesinin belli bir bölgeyle, coğrafya ile bağı, bazı durumlarda örneğin askerlik ve göç hareketleri gibi faktörlerin etkisiyle çok sağlam olmayabiliyordu. Diğer yandan akrabalık, bir boyun üyesi olma bilinci etkili bir faktördü. Bu faktör her türlü şarta rağmen ilişkilerin her zaman çok sıkı olmasını sağlıyordu. "*İbn Haldun bunları oldukça net bir şekilde tespit etmiş ve birleştirici unsur olarak gerçek akrabalığa dayalı asabiye'nin genel olarak bir kabileye mensup olmaktan çok daha güçlü olduğunu vurgulamıştır. İbni Haldun, 'Bunun sebebi saldırı veya savunma durumunda ihtiyaç duyulan birliktelik duygusunu yaratmanın en iyi yolu ortak bir atadan geldiği inancıdır... Kan bağı olanlar ve diğer yakın akrabalar birbirlerine yardım ederler, yabancılar veya dışarıdan gelenler ise etmezler' der.*" (Khzanov, 2015: 247). Ekonomisi hayvancılığa dayalı olan geleneksel Kırgız hayatında *bir atanın baldarı*, *uruklar* ve *uruular* birbirine yakın bölgelerdeki yaylak ve kışlaklarda göçüp konmaktaydı. Böylelikle daha hızlı bir şekilde organize olma kabiliyeti gösterebilmekte idiler (Radloff, 1956:538).

Uruk ve *uruunun* bir kısmının siyasi, iklimsel ve diğer nedenlerle yer değiştirmeye mecbur kaldığı durumlar oluyordu. Bu durumlarda *urukların* veya akrabaların muhtelif hiyerarşik seviyelerdeki grupları yayla yaşantısındaki iskirtirli göçer konar şekilden farklı bir şekilde hareket ediyorlardı. Yer değiştirme durumlarında, yeni taşınılan çevreye çok fazla kayıp vermeden uyum sağlamaya yardımcı olan bu *urukluk* yani akrabalık bağlarıydı. Bu noktada, göçer konar hayat süren Kırgızların, toprak ile ilişkisinin düzenli, istikrarlı bir karaktere sahip olmadığı durumların olduğunu bir kenara bırakarak, onların doğup büyüdükleri geniş coğrafyayı, ata yurdu olarak hissettiklerini, kendilerini belirli bir toprak ile ilişkilendirdiklerini, buraları kutsal olarak kabul ettiklerini mutlaka belirtmek gerekir.

Boy yapısının çok basamaklı olması, eski zamanlardan itibaren gelenekselleşmiştir. Bunda ekonomik ve kültürel tip özelliklerinden etkilenen farklılıklar da vardır. Avrasya'nın dağ ve bozkır arazilerinde yaşayan göçebelerin sosyal örgütlenme biçimlerinin boylar şeklinde olması bunun

göstergesidir. Eski Türklerin sosyal yapısına bakacak olursak, onların *oguş* yani aile olarak adlandırılan küçük bölümü ondan daha büyük olan *bodun* olarak adlandırılan büyük boy birliğinin parçasıydı. Eski Türklerin *el* denilen en üst düzeydeki sosyal ve idarî teşkilatı, bütün boyları bünyesinde toplamıştır (Markov, 1976:48; Kafesoğlu 1998:227-232). Genel olarak değerlendirildiğinde konar göçerlerin bu yapısının istikrarlı bir şekilde varlığını devam ettirdiğini ve canlı olduğunu, onların asırları geride bırakan tarihleri ortaya koymaktadır. B. Camgerçinov'un açıklamalarında boy ve uruk yapılarının karışmasında herhangi bir çelişki olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni, göçebe ayılların çoğu durumda aynı atadan gelen yakın akrabalarından oluşan istikrarlı birimler olmasıdır.

İsrailova-Harehuzen, Kırgız sosyal yapılanmasında genel itibariyle *üy bülöö'*nün yani ailenin 1-3 kuşak akrabalar birliğini, *bir atanın baldarının* 3.-5. kuşağa kadar aynı atadan olan akrabalar grubunu, *uruk'un* 5.-7. kuşak akraba grubunu yine *uruunun* 7. kuşağa kadar akraba olan, kalabalık bir veya birden çok uruklar birliğini, *elin* yani gerçek veya efsanevi akrabalık ilişkileri ile bağlı olan halkın ise 11.-13. veya 14. kuşağa kadarki halkı kapsadığını ifade etmektedir. Bir atanın evlatları konar göçer toplumun sosyal temelini teşkil etmekte, akrabalar *törkün* terimi ile tanımlanmaktadır (İsrailova-Harehuzen, 1999:130-131, 141). Bazı araştırmalarda ve sanciralarda bu toplumsal örgütlenmelerin kuşak sayıları, uruu ile uruk tanımlamalarında farklılıklar olduğunu belirtmek gerekir (Abramzon, 1951:141; Cetimişbaev-Masırakunov, 1994: 57). Bu farklılıkların oluşmasında konar göçerlerin toplumsal yapısındaki hareketlilik, geçişkenlik, sosyal birimin nüfusunun artışı, bölünmesi, bunun neticesinde farklı coğrafyalara göç etmesi gibi etkenler rol oynar.

Bir *uruu'nun* yani boyun içerisine başka boydan uruu veya uruklar dahil olabilir ve bunlar boy içerisindeki urukların hakimiyetine girebilirlerdi. Bir boydan diğer boyun içerisine dahil olan gruplar *köçmö uruu* veya *bukara uruu* olarak adlandırılırdı. Bunlar boy hiyerarşisinde en düşük konuma sahip olurlar, büyük yas törenlerinde veya düğünlerde bir *uruk'un* içine dahil olmak üzere hediye veya ödül olarak verilebilirlerdi. Boyların büyüklüğü onların insan sayısının çokluğuyla değerlendirilirdi. Boyların nüfusu yurt yani çadır sayısı ile hesaplanırdı. 19. yüzyılda en büyük boy olarak kabul edilen *Adıgene* boyunun 17 bin civarında, *Bugu* boyunun 10 binden fazla, *Sarı Bağış* boyunun 10 bin, *Solto* boyunun 10 bin, *Sayak* boyunun 8 bin civarında yurtları vardı (Koçkunov, 2013: 19) Boyların, etnik grubun umumî coğrafi sınırları çerçevesinde konup göçtükleri arazileri bulunuyordu. (İsrailova-Harehuzen, 1999:130-134).

Bir atanın baldarı, taksonomik basamaklarda, şecerelerde her ne kadar yedi atadan beri gelen akrabaları kapsamakla birlikte doğrudan kan bağı açık bir şekilde tespit edilebilen baba tarafından olan 3-5 kuşak akrabalar arasında işlevsel olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen bu yapı, birbiriyle yakın akraba olan ve kendilerini aynı babadan geldiğini düşünen soy birliklerini kapsamaktadır. Daha geniş sosyal müştereklik içinde, farklı hayat şartları ortaya çıktığında onları ayrı ayrı değerlendirmek, tasnif etmek gerektiğinde âdet olarak *ced* anlamında *ata* terimi kullanılmıştır. *Bir atanın evlatlarının*, kendi aralarındaki ilişkilerin sağlamlığı ve istikrarı bakımından boy yapısının diğer basamaklarına göre birincil ilişkiler bakımından farklılık gösterdiğini söylemek gerekir.

Bu özellik, kan bağının yanı sıra ortak ekonomik çıkarlardan da kaynaklanmaktadır. Bu yapının üyeleri, bir ekonomik çalışmayı birlikte tamamlamaya ihtiyaç duyduğunda hızlı bir şekilde organize olabilir ve birlikte çalışabilirlerdi. Mevsimlere bağlı olarak yaylaktan yaylağa göçüp konarak birlikte hareket ederlerdi. Yazlık ve kışlık yerleşim yerleri aynı yerde, yurtları yani keçe çadırları ise yakın bir mesafede yer alırdı. Askeri ve siyasi gerilim zamanlarında birbirlerine destek olmuşlar ve birliklerini güçlendirmişlerdir. Atlarını kaçırmak isteyenlere karşı onları birlikte korumuşlardır. A. Köçkunov, küçük ve bölünmemiş ailelerden oluşan *bir babanın evlatlarının* ekonomik, ideolojik ve akrabalık bağlarını muhafaza etmekle birlikte onların bölgesel bir birlik de oluşturduğuna dikkat çekiyor. Ayrıca müellif, *ayıllarda* ve bazı ailelerin yaşamında büyük bir öneme sahip olan bu toplumsal basamağın Kalça Uulu, Toko Uulu, Esenkan Evlatları gibi bir şahsın adını aldığını ve onun adıyla anıldığını da yazar (Koçkunov, 2013:75).

Ancak, söz konusu taksonomik seviyelerde, tüm sağlıklı bireylerin katılımıyla devamlı surette bir toplu üretim talep edilmemiştir. Ailelerin ekonomik bir birim oluşturduğunu ve besi hayvanlarıyla kendi başlarına ilgilenmeye çalıştıklarını söylemek yanlış olmaz. Yaygın hayvancılığın özellikleri göz önüne alındığında, *bir babanın evlatlarının* sahip oldukları yer, yılın mevsimi, meraların durumu ve arazinin özellikleri ile de ilişkilendirilmiştir. Bir dereceye kadar iç özerkliğin sürdürülmesi ve ekonomik faaliyetlerin bağımsız olarak yürütülmesi koşullarında bile, söz konusu birimin üyeleri arasındaki ilişkiler istikrarlıdır. Elbette bu, coğrafi bir anlayışla değerlendirildiğinde, *bir atanın evlatlarının* küçük bir alanda *ayılarda* yani köylerde yaşaması bu istikrarlı ilişkileri kolaylaştırıyordu.

Abramzon bir atanın evlatları örgütlenmesindeki sosyal ve ekonomik ilişkileri şöyle değerlendirir:

“Urugların en küçük kolları çoğu zaman büyük veya küçük aile-akraba grupları, bir atanın baldarı'nı oluşturur. Bunlar arasında halen eski ataerki urug yapısının bazı yönleri saklanmaktadır. Bu grupların yakın akrabalıkları genellikle 5'ten 15aileye kadar ulaşır. Buna benzer bir çok grubun esasını bir veya birkaç zengin hanenin etrafında bir araya geldiği ifade edilir. Bunlar ise akrabalık ilişkilerini grup üyelerini sömürmek üzerine inşa ederler. Böyle olsada bu gruplarda belli seviyede üretimin kooperatif unsurları gözlemlenir (bazı ailelerin hayvanlar üzerinde özel mülkiyeti korunur), tüketim ve ortak gereksinim grup içerisindeki dayanışmanın kandaş akrabalık ilkelerinin bazı özellikleri müşahade edilir.” (Abramzon, 2021:395)

Patronik hiyerarşiyi Kazaklar örneğinde inceleyen N. E. Masanov, bahsettiğimiz basamağın *en alt soy veya nesil* (minumum lineage) terimi ile ifade edilebileceğini belirterek, bu düzeydeki üretimi birleşerek organize etme, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma, hayvancılık ve göç ederken birlikte hareket etme, kış otlaklarını ve ilkbahardaki su bulunan alanları birlikte kullanma konularını değerlendirmeye çalışmıştır (Masanov, 1995: 148). Kırgızlarda bir atanın evlatları grubuna (topuna) giren aileler arasında çoğunlukla fiziki güç gerektiren işleri birlikte yapma, günlük yaşamla ilgili türlü şartlarda yardımlaşma açık bir şekilde görülmektedir. Leylek ilçesine bağlı Bulakbaşı ayılında yani köyünde yaşayan kaynak kişi Eraal Sarybaev (1904 doğumlu) ile 1989 yılında yapılan röportajda, akrabalar arasındaki karşılıklı yardımlaşmada, gelin alındığında kalın yani başlık parası için hayvan ve diğer eşyaların verilmesi, aile kutlamaları ve cenaze merasimlerinde hizmet etme gibi birbiriyle yardımlaşma şekilleri açıkça görülmektedir (Caparov, 1989).

Akrabalık, ihtiyaca göre atları, kamyonları ve tarım araçlarını birlikte kullanmalarına imkân veriyordu. Aralarındaki işbirliği, yardıma hazır olma, ev yaparken, bahçe işlerinde, baraka gibi çiftlik binalarının inşasında, tarım işlerinde açıkça gözlemlenmiştir. *Bir atanın evlatları* grubuna giren ailelerde düzenlenen yemekli toplantılarda, bu grubun mensupları, davet gerekmeden gelirler, iş bölümünü ilkelerini, ak sakallılar keneşinin kararlarını dikkate alarak birbirlerine ellerinden gelen her türlü yardımı yaparlardı. Zorunlu hallerde, daha sonra iade etmek şartıyla hayvan veya diğer mallarını verirlerdi. Bu bağlamda Hazanov şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“Alt seviyedeki birimlerin ilişkileri, genel olarak akrabalık bağları ve karşılıklı akitlere dayanır. Üst seviyelerdeki birimler ise soy bağı kuralına göre oluşur. Bu birimlerin asıl işlevleri sosyo-politik olup, temel kaynakların ortak mülkiyet hakkını ellerinde tutarlar. Ancak, mevzu bahis olan bu hususlar büyük resmin sadece bir parçasıdır. Akrabalık nispeten küçük bir insan grubunun içindeki ilişkileri düzenleyip, kişinin geldiği soy bağının yerini alıp, yatay bağlardan oluşan sistem içindeki yerini belirlerken, soy bağı değişik alt gruplar arasındaki ilişkileri düzenler ve ferdin bir topluluğa ve onun alt gruplarına olan aidiyetini belirler. Bu aidiyetler, bazı hak ve mesuliyetleri, hatta sosyal statüleri de içerir. Akrabalık, kişinin toplumdaki yerini belirlerken, soy bağı bunu meşrulaştırır.” (Khazanov, 2015:247-248).

Bir atanın evlatları grubunun üyeleri arasında birbirlerini yakın akraba olarak bildikleri etkili bir duygu vardır. Onların akrabalıklarının ne derecede yakın olduğunu, onlardan biri öldüğünde, merhumun cenaze merasimi ve daha sonraki anma ritüellerini gerçekleştirirken ortaya çıkan

masrafların miktarından, üyelerin bu günlerdeki önemli görevlerini yerine getirmedeki katılımına bakarak tespit etmek mümkündür. Etnografik saha araştırmalarına göre evlenip ayrı bir hane kurarak ayrılan evlatları da kapsayan *çoң üy*, âdet olarak, akrabalık ilişkisi olan merhumun ailesine bir kara at alıp gelirdi.

Bir atanın evlatları toplumsal grubu içindeki akrabalık ilişkilerinin devam ettirilmesinde, ekonomik ve günlük işlerin yapılmasında ve ideolojik bağların güçlendirilmesinde atası başında olan aile büyük önem taşıyordu. Çocukların evlenme zamanı geldiğinde onlar, atadan ayrılarak ayrı bir aile kuruyordu. Kırgız halkının örf ve âdetlerine göre en küçük çocuk anne ve babasının yanında kalıyor ve mirastan daha fazla pay alma hakkına sahip oluyordu. Bu gelenek günümüzde bilhassa başkent dışındaki bölgelerde kısmen devam etmektedir. Kırgız geleneksel konar göçer toplum yapısında evlenerek ayrılan evlatlar soyun aksakalının yani en yaşlısının *çoң üy*, *çoң kazan veya çoң tündük* olarak da adlandırılan *boz üy* yani yurtunun etrafında çadırlarını kurarlar, kan bağıyla bağlı üç veya dört kuşak akrabalar hayatlarını bu şekilde aynı bölgede devam ettirirlerdi (Abramzon, 1990:263-264) Anne ve baba hayatta iken önemli konular istişare edilerek bu *çoң üyde* karara bağlanırdı. Tabii karar, bazı durumlarda ayrılan ayrı bir *tütün* olan yani ayrı bir ev kuran oğullarından birinin evinde de verilebilirdi. Ancak bu karar anne babanın katılımı ile verilirdi.

Etnograf A. Cumagulov, 1957 yılında yaptığı saha araştırmalarında Kemin Vadisi sakinlerinden Kasım Tülkübayev'den, onun atasının yani babasının anlattıklarına dayanarak Sarbagış boyunun Cantay tobuna yani grubuna mensup bir *çoң üy bülö* yani bir geniş aile hakkında ilginç bilgiler kaydetmiştir. Burada 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Ormokoy'un aile fertlerinin sayısı 35-38 civarındadır, buna ev sahibinin üç eşi, evlenmiş üç evladı, öz torunlarının da dahil olduğu belirtilmiştir. Evli çocukları İmanaalı, Şeraalı, Abdılta kendi evlerinde yaşamakta olup *çoң üye* ait ambarlardan verilen gıda ürünlerinden yemeklerini yapıp yiyorlardı. 800 koyun, 30-35 at, 20-25 inek onlara aitti. Mal ve mülkün nasıl faydalanılması gerektiğine bu *çoң üy bülö* yani büyük ailenin sahibi Ormokoy karar veriyordu. Ayrılan evlatları babası ile birlikte Orto Kayındı, Çoң Kayındı, Kök Oyrok vadilerinde ve başka yerlere göçerek babasının evine (*çoң üy*) yakın yerlere yerleşerek hayvanlara birlikte bakıyorlardı. Abdılta ile Şeralı tarım işleri ile uğraşırken, ettikleri arazilere geçici olarak gelip daha sonra geri dönüyorlardı (Djumagulov, 1960:17).

Geleneksel konar göçer toplumlarda baba ve annelere saygının çok önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Evlatları onların kararlarını, fikirlerini dinliyor, bunları içselleştiriyorlardı ve bunların zamanla birer âdete dönüştüğünü belirtmekte de fayda var. İnsan hayatındaki diğer değerlerin ve kolektif deneyimlerin şekillenmesinde *çoң üyün* işlevi çok önemli idi. Çünkü çocukların sosyalleşmesi sadece küçük bir aile çerçevesinde değil, söz konusu sosyal hiyerarşideki grubun üyelerinin gözü önünde gerçekleşmektedir. Netice itibarıyla, genç kuşak günlük hayattaki geleneklerini görece daha kolay öğreniyor ve *çoң üyden* geniş sosyal çevrelere zorluk çekmeden geçebiliyordu. Burada belirtmek gerekir ki *çoң üy* ve bir üst yapı olan *bir atanın evlatları* yapılanması içerisindeki grubun fertleri birbirlerini yüz yüze tanırlar, hatta en küçük çocuklara varana kadar isimlerini bilirlerdi. Söz konusu sosyal topluluğa ait bir ailedeki haberler ve olaylar hakkında bilgileri olurdu. Kırgızların geleneklerine göre yedi ataya kadarki akrabaların arasında kız alınıp verilmez şeklindeki ekzogamik normu bilen bir uruğa mensup diğer insanlar da uruk içerisinde yetişen erkek ve kızları bilirlerdi. Bu durum birincil ilişkilerin ve dayanışmanın devam ettirilmesini sağlarken diğer yandan aynı uruk içerisindeki erkek ve kızların birbirleriyle evlenmemesi gerektiğiyle ilgili bilginin aktarılması için de gerekli görülürdü.

Genel olarak *bir atanın evlatları*, *üy bülö* yani aile, *çoң üy bülö* yani büyük ailenin aksakalının çevresinde oluşan aile birliği, *bir atanın baldarı*, *uruk*, *uruu*, *el* şeklindeki basamakta bulunan ve onları birbirine bağlama görevini yerine getiren esnek ve etkili bir grup idi. Göçerlerin sosyal ilişkilerinin özelliklerine dikkat edilecek olursa, toplumsal ilişkilerin, öncelikle yukarıda saydığımız türden gruplar ve liderleri aracılığıyla yürütüldüğü görülür. Bir atanın evlatları yapılanmasının gerek Kırgızistan'daki gerekse Doğu Türkistan'daki Kırgızlar arasında da varlığını devam ettirdiği görülür (Karatayev ve Eraliyev 2005:205).

Kırgızlar mallarının başka ellere geçmesini istemiyorlardı. Bu anlayışın dünyadaki çoğu toplumun özelliği olması doğaldır. Maddi zenginliği koruma arzusu, levirat evlilik biçiminin uygulanmasıyla açıkça görülüyor. Buna göre, kocası ölen dul bir kadın, ölen kişinin erkek kardeşlerinden biriyle evlendirilmiş ve o, *agnatio* yani aynı aile grubunda tutulmaya çalışılmıştır (Abramzon, 1968:5).

Talıp Moldo şöyle yazıyor: “Dul kadın, ölen kişinin akrabalarına aittir ve onun yakınlarından birine verilir.” “... Dul bir kadın ... o sırada başkasına giderse, kocasından kalan mal ve çocukları almaya hakkı yoktu.” (Talıp Moldo: 202). Dul gelini, ölenin kardeşi veya diğer yakın akrabaları ile evlendirme geleneği Kırgızların ataları tarafından *baş bayloo* yani baş bağlama terimi ile ifade ediliyordu. N. Kislyakov, Kırgız halkının, mülkün kendi kabileleri dışında kimseye verilmeyeceği anlayışına sahip olduğunu ifade eder (Kislyakov, 1977:47).

Evli bir kız, gelin statüsüne sahiptir ve kocasının kabilesinin bir üyesi olarak görülür. Bu konuda K. K. Yudakhin'in sözlüğünde *Eki kızı boygo cetip öz elin taap ketişken* yani *İki kızı da büyüdü ve kendi boyunu buldu* şeklinde bir örnek vardır (Yudahin, 1985:447). Kırgızlarda, kızlarla ilgili olarak “Birinin çocuğunu büyütüyorsun, büyüyünce başka bir ele (boya) gidiyor,” şeklinde değerlendirme vardır. Vefat eden kadını, eşinin bir atanın evlatları sosyal grubundaki yakın akrabaları son yolculuğuna uğurlar.

Genellikle evlilikten sonra gelin, artık kocasının boyundan ve akrabalarından sayılır. *Çıkkın kız çiyden tışkarı* yani *Evlenen kız artık eşikten dışarıdır* Kırgız atasözü bir kızın evlendikten sonraki yasal statüsünü de gösterir. Bundan sonra örf ve âdet normlarını dikkate alır, anne, babasının ve kardeşlerinin işlerine karışamaz. Aynı zamanda babasının evine gelen kızı karşılamak, onurlandırmak, misafir olarak baş köşeye oturtup saygı göstermek de çok eski zamanlardan beri gelen bir gelenek olmuştur. Uzun süreden beri babasının evine gelmemiş olan kız için âdetlere göre ona hürmet edilir, onun için hayvan kesilir. Çocuğunu ilk kez yanında getirdiğinde dedesinin torununa hayvan hediye ettiği de olurdu. Evli kız geldiğinde babasının diğer yakın akrabaları da ona sıcak davranır.

Kırgız geleneksel toplumunda erkek çocuğun doğumu büyük bir sevinçle karşılanır. Bunun birinci nedeni, onun nesli devam ettirecek biri olarak kabul edilmesi, ikinci neden ise milletini dış düşmanlardan koruyacak asker olarak görülmesidir. Bununla birlikte günlük hayatta genelde fiziki güce dayanan işleri yapabilmek için erkek gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Bir atanın evlatları grubuna/çevresine dahil ailelerde atasının evinden ayrılarak bütün yani çekirdek aile olarak ev kuran gençlerin sorumlulukları artıyor, akrabalar arasında gerçekleşen *çakşılık* ve *camandık* yani iyi ve kötü günlerde maddi destekleri de yapmak yükümlülüğü altına giriyordu. Bu aynı zamanda maddi bir yük getirmekle birlikte kendilerini o topluluğun bir parçası olarak benimsemeleri açısından önem arz ediyordu.

Sonuç

Türk halklarının en temel sosyal birimini aile teşkil eder. Aile, genellikle bireylerin sosyal kimliği ve aidiyet duygusunun şekillendiği yerdir. Türk toplumları geleneksel olarak aileden başlayarak uruk, boy şeklinde toplumsal örgütlenmesini yapmış ve devlet olarak teşkilatlanmıştır. Türk halklarında soy bağlarına ve ataları, kökleri bilmeye büyük bir önem verilir. Yedi atayı ve kişinin sancirasını yani soy kütüğünü bilmesi kişinin boyu içerisindeki aidiyet duygusunu pekiştirdiği gibi saygınlığını da artırır. Soy bilgisi tarihte çok defa meşruiyet dayanağı olarak da kullanılmıştır. *Üy bülöö* (aile), *çoñ üy bülöö*, *bir atanın baldarı*, *uruk*, *uruu* (boy) şeklinde soy bağlarının takip edilmesi toplumsal yapılanmada ve toplumlar arasındaki ilişkilerde mühim bir rol oynamaktadır. Boylar genellikle etnik, kültürel ve coğrafi bağlara dayanır. Boy yapısı, Türklerin tarihini ve kültürünü etkileyen önemli bir faktördür ve bunun içerisindeki birimlerin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Kırgızların geleneksel toplum yapısı çok katmanlıdır ve birbiriyle bağlantılı bir şekilde genişler. *Üy bülöö*'den başlayarak (aileden), *çoñ üy bülöö* ve *bir atanın baldarından*, *uruk*, *uruu* (boy) ve *el'e* (yani halk, ulus) kadar uzanan bu yapı, sosyal, kültürel, askeri ve idari bir yapıyı teşkil eder. Bu yapılanma diğer Türk halklarında da görülür ve tarih boyunca varlığını devam ettirmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde geleneksel değerler bastırılmış, ancak bu değerler Birliğin çöküşünden sonra canlanmış ve Kırgız toplumunda yeniden önemli bir rol oynamaya başlamıştır. *Bir atanın baldarı* yapısı Türk toplumlarının sosyal yapısını ve geleneksel değerlerini anlamak için önemli bilgiler sunmaktadır.

Kırgız toplumundaki *bir atanın baldarı* yapısı, geleneksel yaşam tarzına, kültüre, ekonomik faaliyetlere, coğrafi koşullara uygun olarak şekillenmiş ve varlığını devam ettirmiştir. *Bir atanın baldarı* genellikle erkek tarafından olan kan bağı ile bağlı ailelerin ve akrabaların gruplandığı bir örgütlenmeyi ifade eder. Bu gruplar toplumsal örgütlenmenin ayrılmaz bir parçasını teşkil eder. *Bir atanın baldarı* örgütlenmesinde, yakın akrabalık ilişkileri, ekonomik işbirliği, üretimde ve korunmada dayanışma gibi farklı alanlarda dayanışma ve yardımlaşma ön plana çıkar. Bu, ailelerin birbirlerine güçlü bir şekilde bağlı olduğu ve ortak ekonomik çıkarlara sahip olduğu anlamına da gelir. Ailelerden boy örgütlenmelerine kadar uzanan yapının hem ekonomik işbirliği hem de toplumsal düzenin korunmasına katkı sağladığı görülmektedir. Günümüzde de Kırgız toplumu kültürel değerlerine ve yedi ata geleneğine büyük önem vermektedir. Aile, geniş aile, bir atanın evlatları, uruk ve uruu gibi toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler, dayanışma ve geleneksel değerler Kırgızların toplumsal ve kültürel kimliğinin önemli bileşenleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Etik Beyan

“Kırgız Toplumunda Sosyo-Kültürel Bir Yapı Olarak Bir Atanın Baldarı” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abramzon Saul Matveyeviç (2021). *Kırgız ve Kırgızistan Tarihine İlişkin Seçme Eserler*, Çev. Ali Ünal, Phoneix yay., Ankara.
- Abramzon, S. M. (1951). “Formı rodoplemennoy organizatsii u kočevnikov Sredney Azii.” *Tr. İn-ta etnografii im. N. N. Mikluho-Maklaya*. Novaya ser., T. 14, s. 132-156. (Абрамзон С. М., “Формы родоплеменной организации у кочевников Средней Азии”, *Тр. Ин-та этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая*. Новая сер. – 1951. – Т.14. – С. 132-156.)
- Abramzon, S. M. (1968). “O perejtkah rannih form braka u kirgizov (K voprosu o genezise institutov levirata i sororata).” *İstoriya, arheologiya i etnografiya Sredney Azii*, Moskova: Nauka, s. 282-291. (Абрамзон, С. М., “О пережитках ранних форм брака у киргизов (К вопросу о генезисе институтов левирата и сорората)”, *История, археология и этнография Средней Азии*. – М.: Наука, 1968. – С. 282-291.)
- Abramzon, S. M. (1971). *Kirgizi i ih etnogenetiçeskiye i istoriko-kulturniye svyazi*, Leningrad: Nauka. (Абрамзон С. М., *Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи*. - Л. Наука, 1971.)
- Abramzon, S. M. (1990). *Kirgizi i ih etnogenetiçeskiye i istoriko-kulturniye svyazi*, Leningrad: Nauka. (Абрамзон, С. М., *Киргизы и их этногенетические и историко культурные связи*. Фрунзе, 1990.)
- Alimbekov, A. (1996). *Kirgiz etnopedogikası*, T. 1, Bişkek. (Алимбеков, А., *Кыргыз этнопедагогикасы*, т. 1, Бишкек, 1996.)
- Asanov, T. İ., “Politiceskaya struktura kirgizov v XV-XVI vv.” (Асанов Т. И., “Политическая структура кыргызов в XV-XVI вв.” [электр. ресурс]) https://eurasica.ru/articles/kyrgyz/t_asanov_politiceskaya_struktura_kyrgyzov_v_xv-xvi_vv/
Erişim tarihi: 27.09.2023.
- Aytmatov Cengiz, Şahanov Muhtar (1998). *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*, Tolkun Yayınları, Ankara.
- Bulut, Yücel. (2020). *Sosyolojiye Giriş I*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Camgercinov, B. (1998). “Kirgizi v epohu Ormon-hana.” *Tr. İn-ta yaz. lit. i istorii Kirg. Fil. AN SSSR*, 1944, Vıp. 1, Bişkek, s. 7. (Джамгерчинов Б., “Киргизы в эпоху Ормон-хана”, *Тр. Ин-та яз. лит. и истории Кирг. фил. АН СССР*. – 1944. – Вып. 1. – Бишкек, 1998.– С. 7.)

- Caparov, A. (1989), *Poleviye zametki. Liçniy arhiv.* (Жапаров, А., Полевые заметки. Личный архив.)
- Cetimişbayev, K. ve Masırakunov, R. (1994). *Sancıra sanati*, Bişkek. (Жетимишбаев, К. – Масыракунов Р., *Санжыра санаты*, Бишкек.)
- Cumagulov, A. (1960). *Semya i brak u kirgizov Çuyskoy dolini*, Frunze, İzdatelstvo Akademii nauk Kirgizskoy SSR. (Джумагулов А., *Семья и брак у киргизов Чуйской долины.*- Фрунзе, Издательство Академии наук Киргизской ССР, 1960.)
- Cusupov, Keneş (1991). *Kırgızdar*, Bişkek. (Жусупов, Кенеш. *Кыргыздар*, Бишкек)
- Hasanoğlu, İbrahim (2015). "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları." *Turkish Studies*, 10(1), ss. 311 - 340.
- İsrailova-Haryehuzen, Ç. R. (1999). *Traditsionniye obşçestvo kirgizov v period rusской kolonizatsii vo vtoroy polovine XIX-naçale XX v. i sistema ih rodstva*, Bişkek: İlim. (Исраилова-Харьехузен, Ч. Р., *Традиционные общество кыргызов в период русской колонизации во второй половине XIX-начале XX в. и система их родства*, Бишкек, Илим.)
- Kafesoğlu, İbrahim. (1998). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Karatayev O. K. ve Eraliyev S. N. (2005). *Kırgız etnografyası boyunca sözdük*, Tüz. O. K. Karatayev, S. N. Eraliyev, Bişkek: Biyiktik Basmakanası. (Каратаев О. К., Эралиев С. Н., *Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк*. / Түз. О. К. Каратаев, С. Н. Эралиев/ Бишкек: Бийиктик басмаканасы.) https://new.bizdin.kg/media/books/Кыргыз_этнографиясы_боюнча_сөздүк.pdf Erişim tarihi: 19.09.2023
- Karmışeva, B. N. (1976). *Oçerki etniçeskoj istorii ujnih rayonov Tadjikistana i Uzbekistana (po etnografiçeskim danım)*, Moskova: Nauka. (Кармышева Б. Н., *Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным)*. – М.: Наука, 1976.)
- Khazanov Anatoly M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*, Çev. Ömer Suveren, İstanbul. 1. Baskı.
- Kislyakov, N. (1977). *Nasledovaniye i razdel imuşçestva u kirgizov Sredney Azii i Kazahstana (XIX-naçalo XX v.)*, Leningrad: Nauka, s. 47. (Кисляков Н., *Наследование и раздел имущества у киргизов Средней Азии и Казахстана (XIX – начало XX в.)*– Л.: Наука, 1977. – С. 47.)
- Koçkunov, A. (2013). *Etniçeskiye traditsii kirgizskogo naroda (sotsiokulturniye aspekti i nekotoriye voprosi genezisa)*, Bişkek. (Кочкунов А., *Этнические традиции кыргызского народа (социокультурные аспекты и некоторые вопросы генезиса)*.- Бишкек, 2013).
- Kuzeev, R. G. (1974). *Proishojdeniye başkirskogo naroda: etniçeskiy sostav i rasseleniye*, Moskova: Nauka. (Кузеев Р. Г., *Происхождение башкирского народа: этнический состав и расселение*. – М.: Наука, 1974.)
- Markov, G. E. (1976). *Koçevniki Azii*, Moskova: İzd-vo MGU. (Марков Г. Е., *Кочевники Азии*. М.: Изд-во МГУ, 1976. – С. 48)
- Masanov, N. E. (1995). *Koçevaya tsivilizatsiya kazahov: osnovi jiznedeyatelnosti nomadnogo obşçestva*, Moskova, Alma-Ata: Sotsinvest, Gorizont. (Масанов Н. Э., *Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевников*. - Москва-Алма-Ата: «Социнвест», «Горизонт», 1995.)
- Materialı po istorii kirgizov i Kirgizistana: İzvleçeniya iz kitayskih istoçnikov II v. do n.e. – XVIII v., Tom 2*, Otv. Red.: K. Djucaev; Sostoviteli: K. Djusayev, A. Mokeevev, D. Saparaliev, Bişkek: Kirgizsko-Turyektskiy universitet Manas. (*Материалы по истории кыргызов и Кыргызстана : Извлечения из китайских источников II в. до н.э. - XVIII в. : Том 2 / Отв. редактор: К. Джусаев; Составители: К. Джусаев, А. Мокеев, Д. Сапаралиев*, 2003.)
- Materialı po istorii kirgizov i Kirgizii (vtoroye izdaniye)*, Otv. Red.: Romodin, V. A. Bişkek: Kirgizsko-Turyektskiy universitet Manas. (*Материалы по истории кыргызов и Киргизии (второе издание)*, том I, Ромодин В. А. (отв. ред.), Бишкек, Кыргызско-Турецкий университет «Манас». - 2002.)
- Mokeevev, A. (2010). *Kırgızı na Altae i na tyan şane*, Bişkek: Kirgizsko-Turyetskiy universitet Manas. (Мокеев А., *Кыргызы на Алтае и на Тянь-Шане.*- Бишкек, Кыргызско-Турецкий университет "Манас", 2010.)
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan II*, 2 (A. Temir Çev.). İstanbul.
- Spooner, Brian (1986). Review of *Nomads and the Outside World*. *American Ethnologist*. Vol. 13, No.1: 183-184.
- Talıp Moldo (2013). "Kırgız tarihi, uruuluk kuruluşu, türlü salttar." *Canı Ala-Too*, No: 5 (499). (Талып Молдо (Талып Байболот уулу) "Кыргыз тарыхы, уруулук курулушу, түрлүү салттар" *Жаңы Ala-Too*.- 2013. № 5 (49).)
- Taşagıl, Ahmet (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III – M.S. X. Asır)*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara.
- Taşbaş, Erhan (2018). "Kırgızlarda Yeti Ata Kavramı." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (29), 7-16.

- Vostrov, V. V. ve Mukanov M. S. (1968). *Rodoplemennoy sostav i rassleniye kazahov (konets XIX-naçalo XX v.)*, Alma-Ata: Nauka. (Востров В. В., Муқанов М. С., *Родоплеменной состав и расселение казахов (конец XIX- начало XX в.)*. – Алма-Ата: Наука, 1968.)
- Yudahin, K. K. (1985). *Kirgizsko-russkiy slovar*, V. 2 kn., 2-oe izd., Frunze: Gl. Red. Kirg. Sov. Entsikl., Kn. 2, s. 447. (Юдахин К.К., *Киргизско-русский словарь*. В 2 кн. – 2-е изд.– Фрунзе: Гл. ред. Кирг. сов. энцикл. – 1985. – Кн. 2. – С. 447.)

EXTENDED ABSTRACT

From ancient times to the present day, in the Turkic societies, there exist organized groups and social structures that encompass various characteristics such as social, administrative, cultural, military, and economic, extending from the family to the state. Their relationships with each other can generally be described as organic. Furthermore, the connections within this structure are multifaceted and robust. A societal structure has relationships not only with all institutions of society but also with emotions and geography. In this context, the traditional social and administrative structure of Turkic society, as outlined in the Orkhon Inscriptions, is seen to be organized as follows: oğuş (family), urug (clan or union of families), bod (tribe, a political organization), bodun (union of tribes), and il (state, autonomous community). Among the Turks in Turkistan, there is a widespread understanding that a child must know the lineage of their seven ancestors. This is primarily considered an indicator of the importance of belonging to a lineage, and it represents a criterion that is highly valued. In Kyrgyz and Kazakh societies, the generations connected by bloodlines, up to the ancestor or "eke," are referred to as "bir atanın baldarı" (a father's daughters) and those beyond that are called "urpak," which means generation or offspring. The tradition of seven ancestors not only regulates relationships between families, uruks, and uruus but also serves various functions in shaping social, administrative, economic, and other organizations. In this regard, it is believed among the Kyrgyz, Kazakhs, and other Turkic peoples in Turkistan that marriages cannot take place between the offspring of these families of the same lineage until seven generations have passed. During the Soviet Union era, traditional values of Kyrgyz society, like those of other peoples, were suppressed by the new value policies that the Soviet Union administration attempted to construct. However, these traditions continued to exist in a flexible manner within the new system being built, sometimes visibly and sometimes disappearing. Traditional cultural institutions and practices, social structures, and human relationships are some of the most obvious examples. After the dissolution of the Soviet Union, these institutions and structures gradually revived and became more functional. One such institution is the "bir atanın baldarı" structure. In modern Kyrgyz society, awareness of uruu and uruu research is increasing every day, and large-scale uruu assemblies are held. Uruus, or clans, in Kyrgyzstan exist both in specific regions and are dispersed in different areas. In Kyrgyz social structure, generally speaking, üy bülöö (family unit of 1-3 generations) encompasses 1-3 generations of relatives, bir atanın baldarı refer to a group of relatives from the 3rd to the 5th generation from the same ancestor, uruk includes relatives from the 5th to the 7th generation, and a large uruu unit consists of relatives from the 7th generation onwards, with real or legendary kinship ties. The broader population, connected by either real or legendary kinship relations, spans from the 11th to the 13th or 14th generation. It is possible for an uruu, or clan, to include uruus or uruks from another clan, and these may come under the dominion of the uruks within the clan. Groups from one clan entering the territory of another clan are referred to as köçmө uruu or bukara uruu. These groups hold the lowest position in the clan hierarchy and could be given as gifts or rewards during major mourning ceremonies or weddings, such as becoming a part of an uruk. The size of the clans was evaluated based on the number of people within them, and the population of the clans was calculated based on the number of yurts, or tents. The structure known as "bir atanın baldarı," although it encompasses relatives up to seven generations, appears to function directly among 3-5 generation relatives on the paternal side, where the blood ties are clearly identifiable. This structure includes closely related relatives who consider themselves to be descended from the same father. Within a broader social context, the term "ced" or "ata" has been used as a customary term to classify and evaluate them separately when different living conditions arise. At the taxonomic levels, there has not been a constant demand for collective production with the participation of all healthy individuals. It would not be incorrect to say that

families formed an economic unit and tried to take care of their livestock on their own. Considering the characteristics of nomadic herding, the location of bir atanın baldarı, the season of the year, the condition of pastures, and the characteristics of the land were also related to the structure. To some extent, even with the continuation of internal autonomy and the conduct of economic activities independently, the relationships between the members of this unit remain stable. When evaluated with a geographical perspective, living in close proximity in yurts or villages facilitated these stable relationships among a father's children. Generally, the children of a father, üy bülöö, which is the family unit of 1-3 generations, formed an immediate family. Beyond that, a family unit called "çoң üy bülö" was formed around the patriarch, an organization of the immediate family. The "bir atanın baldarı," uruk, uruu (clan), and el (people, nation) make up the flexible and effective groups that connect them. Considering the characteristics of social relationships among nomads, it is seen that social relationships are primarily conducted through groups and leaders of the types mentioned above. The structure of a father's children persists among the Kyrgyz, both in Kyrgyzstan and among the Kyrgyz in East Turkistan. The traditional Kyrgyz clan organization encompasses various social characteristics at different classification levels. The Kyrgyz traditional social structure is multi-layered and expands in a connected manner. Starting from üy bülöö (family) and extending to çoң üy bülö and a bir atanın baldarı, uruk, uruu (clan), and el (people or nation), this structure constitutes a social, cultural, military, and administrative organization. This structure is also observed in other Turkic peoples, and it has continued to exist throughout history. During the Soviet Union era, traditional values were suppressed, but these values have experienced a resurgence and have begun to play a significant role again in Kyrgyz society after the dissolution of the Soviet Union. The structure of a *bir atanın baldarı* provides important insights into the social structure and traditional values of Turkic societies. The institution and structure of a bir atanın baldarı in Kyrgyz society have evolved and persisted in accordance with the traditional way of life, culture, economic activities, and geographical conditions. A bir atanın baldarı generally refer to an organization where families and relatives connected by a blood tie on the paternal side are grouped. This structure emphasizes cooperation and solidarity in various fields, such as close kinship relations, economic collaboration, and support in production and protection. This implies strong connections between families and shared economic interests. The structure, from families to clan organizations, contributes to both economic cooperation and the preservation of social order. Even today, Kyrgyz society places great importance on cultural values and the tradition of seven ancestors. Relationships, solidarity, and traditional values among üy bülö, чоң üy bülö, bir atanın baldarı, uruk, and uruu groups highlight the essential components of Kyrgyz social and cultural identity.